

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	9
Εισαγωγή.....	11

Μέρος 1:

Γνωριμία με τη Βιωματική Εκπαίδευση 13

1 Εισαγωγή στη βιωματική εκπαίδευση 15

1.1. Μάθηση και παιχνίδι.....	16
1.2. Βασικές έννοιες & όροι.....	19
1.3. Στόχοι, περιεχόμενο, και μορφή.....	28
1.4. Ιστορία.....	31

2 Θεωρητικό υπόβαθρο 37

2.1. Το μαύρο κουτί.....	39
2.2. Απλά θεωρητικά μοντέλα.....	42
2.2.1. Μάθηση και εκπαίδευση.....	42
2.2.1.1. Συνέχεια και αλληλεπίδραση της εμπειρίας (John Dewey).....	42
2.2.1.2. Εμπειρική μάθηση και εμπειρική εκπαίδευση (Carl Rogers).....	43
2.2.1.3. Ο εμπειρικός μαθησιακός κύκλος (David Kolb).....	46
2.2.1.4. Διαδικασία μάθησης.....	51
2.2.1.5. Επιστήμη της Δράσης (Chris Argyris).....	54
2.2.1.6. Μάθηση στη φύση.....	56
2.2.1.7. Παιδαγωγικές αρχές.....	58

2.2.1.8.	Μέθοδος έργων	63
2.2.1.9.	Η εκπαίδευση σήμερα	64
2.2.2.	Συμπεριφορές και αντιδράσεις	65
2.2.2.1.	Εκπαιδεύοντας το μυαλό μέσα από το σώμα (Kurt Hahn)	66
2.2.2.2.	Η χαρά της πίεσης (Peter Hanson).....	68
2.2.2.3.	Υποκειμενικότητα της εμπειρίας (Simon Priest)	69
2.2.2.4.	Χαρακτήρας και συμπεριφορές	72
2.2.2.5.	Η διαδικασία της αλλαγής (Kurt Lewin)	74
2.2.2.6.	Συναισθηματική νοημοσύνη (Daniel Goleman)	79
2.2.2.7.	Πολλαπλές μορφές νοημοσύνης (Howard Gardner)....	81
2.2.2.8.	Ανάπτυξη = πρόκληση + υποστήριξη	82
2.2.3.	Διευκόλυνση	85
2.2.3.1.	Το κύμα της περιπέτειας	85
2.2.3.2.	Η εξέλιξη της διευκόλυνσης	87
2.2.3.3.	Ο διευκολυντής.....	89
2.3.	Πολυδιάστατα θεωρητικά μοντέλα.....	93
2.3.1.	Διπλό διαμάντι (Itin και Bandoroff)	93
2.3.2.	Εστίαση στο «εδώ και τώρα» (Hattie et al).....	96
2.3.3.	Πακέτο συστατικών (Barret και Greenaway)	96
2.3.4.	Συνδυασμός παραγόντων (Beard και Wilson)	97
2.3.5.	Συστημικό πλαίσιο (James Neil).....	98

Μέρος 2:

Από τη Θεωρία στην Πράξη.....	101
--------------------------------------	------------

3 Εφαρμογή από σχολεία και οργανισμούς.....103

3.1.	Προσεγγίσεις σχολείων	104
3.1.1.	Σχολεία Waldorf (Rudolf Steiner).....	104
3.1.2.	Μοντεσσοριανά Σχολεία	106

3.1.3. Μοντέρνο Σχολείο (Σχολείο Σελεστάν Φρενέ — 1896-1966)	107
3.1.4. Coalition of Essential Schools	109
3.1.5. Ενοποιημένη Θεματική Διδασκαλία (Susan Kovalik)	110
3.1.6. Προσέγγιση TRIBES (Jeanne Gibbs)	112
3.2. Προσεγγίσεις οργανώσεων	115
3.2.1. Οργάνωση Outward Bound.....	115
3.2.2. Έπαθλο του Δούκα του Εδιμβούργου.....	120
3.2.3. Project Adventure.....	121
4 Σχεδιασμός και συμμετοχή σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα.....	125
4.1. Στόχοι και εργαλεία.....	126
4.2. Αιτίες της αποτελεσματικότητας.....	131
4.3. Παράγοντες που επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα.....	133
4.4. Συχνές ερωτήσεις πριν από τη συμμετοχή	140
4.5. Συχνές ερωτήσεις κατά το σχεδιασμό.....	142
5 Μελέτες περιπτώσεων.....	147
5.1. Ιδιαιτερότητες των συμμετεχόντων.....	148
5.2. Φιλοσοφία και κουλτούρα των διοργανωτών.....	150
5.3. Ανάλυση αναγκών και σχεδιασμός	152
5.4. Δομή προγράμματος (δραστηριότητες, πλαίσιο, προσέγγιση).....	154
5.5. Κατάλληλοι διευκολυντές.....	156
5.6. Τεχνικές διευκόλυνσης.....	158
5.7. Διάρκεια προγραμμάτων.....	160
5.8. Διαδικασίες αντιμετώπισης προβλημάτων και εναλλακτικά σχέδια δράσης	162
5.9. Πρωτοτυπία και ενδιαφέρον.....	164

6 Αποτελέσματα και οφέλη	167
6.1. Μελέτες αξιολόγησης	170
6.1.1. Βασικές έννοιες	170
6.1.2. Θεωρητικά μοντέλα αξιολόγησης	172
6.1.2.1. Αξιολόγηση επιπέδων (Kirkpatrick)	172
6.1.2.2. Η εξέλιξη της αξιολόγησης επιπέδων	173
6.2. Συμπεράσματα των μελετών	179
6.2.1. Προγράμματα συνεχούς εκπαίδευσης μεγάλης διάρκειας	180
6.2.2. Προγράμματα συνεχούς εκπαίδευσης μικρής διάρκειας.....	185
6.2.3. Προγράμματα τμηματικής εκπαίδευσης μεγάλης διάρκειας.....	187
6.2.3.1. Έπαθλο του Δούκα του Εδιμβούργου.....	188
6.2.3.2. Περιπετειώδης Μάθηση Outward Bound	190
6.3. Τα τελικά οφέλη.....	193
6.3.1. Μύηση.....	193
6.3.2. Προσαρμοστικότητα	194
6.3.3. Προσωπική φιλοσοφία.....	196
6.4. Σύντομος επίλογος.....	201
7 Βιβλιογραφία	203
Ξένη Βιβλιογραφία.....	203
Ελληνική Βιβλιογραφία.....	207
Περιοδικά	207
Ηλεκτρονικές σελίδες.....	208

2.1. Το μαύρο κουτί

Η παρακάτω παραβολή είναι παλιά και γνωστή:

Μια ομάδα τυφλών συναντάει για πρώτη φορά έναν ελέφαντα. Οι τυφλοί περικυκλώνουν και αγγίζουν τον ελέφαντα, σε μια προσπάθεια να γνωρίσουν αυτό το παράξενο ζώο. «Μοιάζει με κορμό δέντρου», δηλώνει αυτός που άγγιξε το πόδι. «Μοιάζει με πύθωνα», δηλώνει αυτός που άγγιξε την προβοσκίδα. «Είναι ένας τεράστιος σάκος» δηλώνει αυτός που άγγιξε την κοιλιά.. Στην προσπάθεια να συμφωνήσουν με τι μοιάζει αυτό το παράξενο ζώο, τσακώνονται, απογοητεύονται, και τελικά παρατάνε τον ελέφαντα!!!

Ο ελέφαντας της ιστορίας παρουσιάζει σημαντικές ομοιότητες με τη βιωματική εκπαίδευση. Ποια είναι τα βασικά της στοιχεία και που οφείλεται η αποτελεσματικότητά της; Στην εποχή της επιστήμης και της τεχνολογίας, έχουμε αντικαταστήσει τους «απλοϊκούς» τυφλούς με ένα μαύρο κουτί. Και εκεί μέσα έχουμε τοποθετήσει τον ελέφαντα. Τι είναι όμως το μαύρο κουτί και γιατί βάλουμε εκεί τον ελέφαντα;

Ο όρος «μαύρο κουτί» χρησιμοποιείται στην πληροφορική, τα μαθηματικά και την ψυχολογία. Ορίζεται σαν «ένα σύστημα για το οποίο τα εισερχόμενα και τα εξερχόμενα μας είναι απολύτως γνωστά, αλλά δε γνωρίζουμε απολύτως τίποτε για το τι συμβαίνει μέσα σε αυτό»²⁶. Το αντίθετο του μαύρου κουτιού είναι το «άσπρο κουτί», αν και πιο σωστά θα έπρεπε να αναφέρεται ως «διαφανές κουτί».

Η βιωματική εκπαίδευση έχει εισερχόμενα δεδομένα (ανθρώπους, ανάγκες, πρόγραμμα) και εξερχόμενα αποτελέσματα (στόχους, αλλαγές). Για να κατανοήσουμε πώς φτάνουμε από τα εισερχόμενα στα εξερχόμενα, πρέπει να κάνουμε έρευνα και να διατυπώσουμε και να αναλύσουμε θεωρίες. Θεωρία είναι μια προτεινόμενη εξήγηση σχετικά με τον τρόπο που λειτουργεί ή ενεργεί ένα φαινόμενο. Μια θεωρία είναι ολοκληρωμένη όταν εξηγεί με σαφήνεια τις βασικές της παραδοχές, οδηγεί σε ελεγχόμενες προβλέψεις και μπορεί να ερμηνεύει τις διαφορετικές ανθρώπινες εμπειρίες και αντιδράσεις.

Ας ξαναγυρίσουμε στο μαύρο κουτί με τον ελέφαντα-διαδικασία της βιωματικής εκπαίδευσης. Σε ένα πρόγραμμα βιωματικής εκπαίδευσης, μπαίνουμε μέσα στο μαύρο κουτί και κάτι συμβαίνει... Όταν τελειώσουμε, απλώς βγαίνουμε χωρίς να γνωρίζουμε πραγματικά τι συνέβη στο ενδιάμεσο. Μένουμε ικανοποιημένοι με τα αποτελέσματα αλλά η άγνοια παραμένει... Συχνά ακούμε αν-

---

²⁶ Ορισμός από το <http://en.wikipedia.org>

θρώπους να δηλώνουν ότι βρέθηκαν «εκεί μέσα...», γνωρίζουν τι βρίσκεται εκεί και διατυπώνουν απόψεις όπως: «η επαφή με τη φύση φέρνει την αλλαγή» ή «όλα συμβαίνουν επειδή οι συμμετέχοντες μαθαίνουν την υπευθυνότητα και την αυτοπειθαρχία», ή «όλα οφείλονται στη θετική αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων», ή «όλα είναι σαχλαμάρες, απλώς οι άνθρωποι συγκινούνται και προκαλούνται από το άγνωστο».

Είναι πολύ πιθανό ότι οι περισσότερες από αυτές τις απαντήσεις είναι κατά ένα μέρος σωστές, καθώς περιγράφουν αυτό που εξετάσαμε αναλυτικά: το πόδι, την προβοσκίδα, το σώμα του ελέφαντα. Έχουν γίνει πολλές σοβαρές επιστημονικές προσπάθειες να κατανοηθεί ο ελέφαντας. Μερικές μελέτες παραδέχονται ότι εξέτασαν ένα μέρος του ελέφαντα. Άλλες ισχυρίζονται ότι κατανόησαν το σύνολο, παρουσιάζουν ένα ενιαίο λειτουργικό μοντέλο και περιγράφουν τις λειτουργίες των τμημάτων του. Και βέβαια υπάρχει και η άποψη ότι «αν συνεχίσουμε να εξετάζουμε τον ελέφαντα, μπορεί και να τον σκοτώσουμε», οπότε «αφού λειτουργεί, καλύτερα να το ξεχάσουμε»!!!

Νομίζουμε ότι γνωρίζουμε τα πάντα για το δένδρο αλλά χάνουμε το δάσος. Γνωρίζουμε μόνο το κομμάτι του ελέφαντα που αγγίζουμε, μπορούμε να πούμε στους άλλους μόνον αυτό που γνωρίζουμε και όσο φωνάζουμε ότι βρήκαμε έναν πύθωνα επειδή αγγίξαμε την προβοσκίδα, ή ένα δένδρο επειδή αγγίξαμε το πόδι, χάνουμε τη δυνατότητα να γνωρίσουμε το σύνολο ελέφαντας.

Η βιωματική εκπαίδευση στη σημερινή της μορφή έχει επηρεαστεί και βασιστεί στη θεωρία και τη μεθοδολογία πολλών τομέων και επιστημών (Σχήμα 1).

Αυτό το πλούσιο υπόβαθρο είχε ως αποτέλεσμα να γίνουν πολλές προσπάθειες για τη συστηματική οργάνωση της θεωρίας σε ένα ενιαίο πλαίσιο, αλλά με μικρή επιτυχία. Και για να γίνουν τα πράγματα ακόμη πιο πολύπλοκα, εμφανίζονται συνεχώς νέες θεωρίες με ολοκληρωμένη ή ελλιπή ερευνητική τεκμηρίωση και οι κλασικές ιδέες αμφισβητούνται ή προσεγγίζονται με μεταμοντέρνο τρόπο.

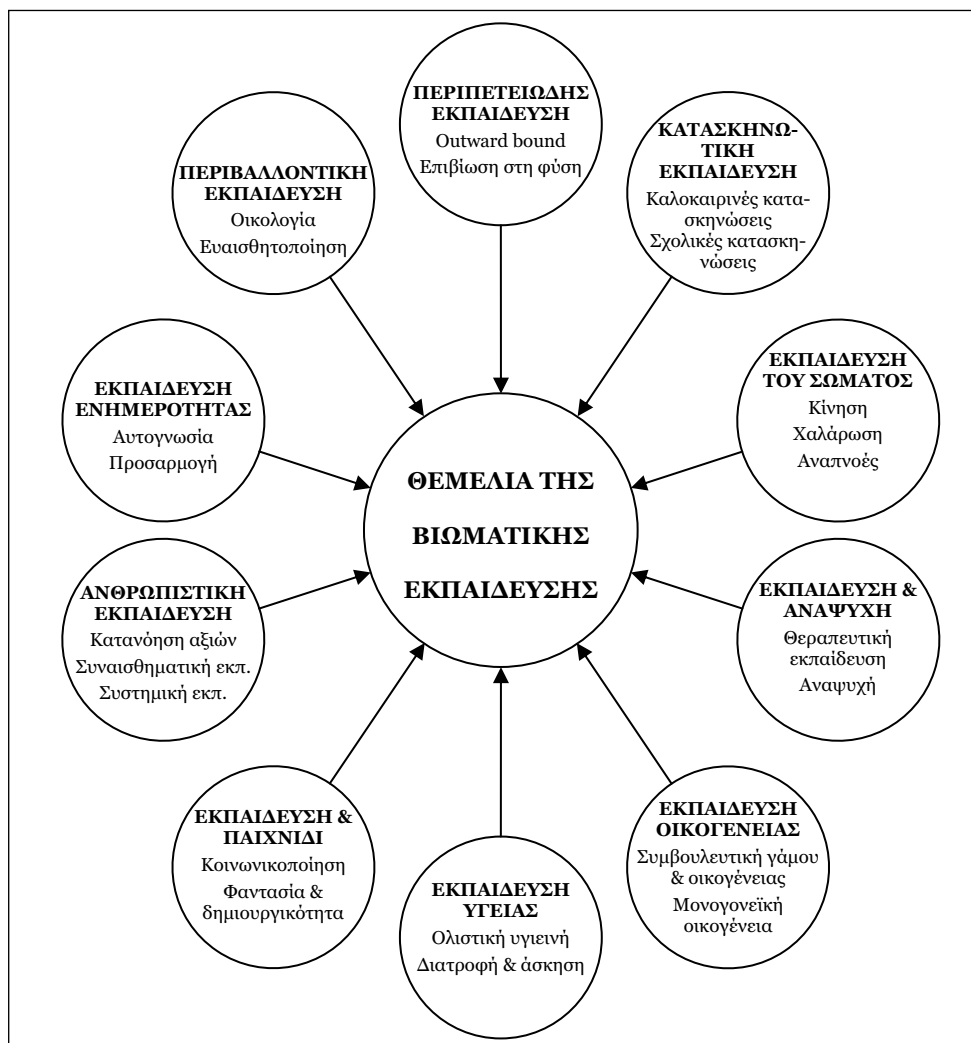
Στη συνέχεια θα κάνουμε μια προσπάθεια να γνωρίσουμε τον ελέφαντα²⁷:

- Θα γνωρίσουμε τα απλά μοντέλα που αποτελούν το βασικό θεωρητικό υπόβαθρο (Ενότητα 2.2).
- Θα παρακολουθήσουμε τη σύνθεση των απλών μοντέλων σε σύνθετα (Ενότητα 2.3).

---

²⁷ Βασίζεται στο έργο του Neill, J. T. (in progress). Theoretical aspects of outdoor education. Chapter 2 of doctoral dissertation, *Enhancing Personal Effectiveness: The Impacts of Outdoor Education Programs*. University of Western Sydney, στη διεύθυνση www.wilderdom.com.

- Θα δούμε πως εφαρμόστηκε η θεωρία στην πράξη, σε σχολεία (Ενότητα 3.1) και εκπαιδευτικούς οργανισμούς (Ενότητα 3.2).

Σχήμα 1²⁸

²⁸ Smith, T. E., Roland, C. C., Haven, M. D., και Hoyt, J. A. (1992). *The theory and practice of challenge education*. Dubuque, IQ: Kendall-Hunt (σελ. 1).

2.2. Απλά θεωρητικά μοντέλα

Παρουσιάζουμε επιλεγμένα απλά θεωρητικά μοντέλα που θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε τη βιωματική εκπαίδευση. Τα μοντέλα αναφέρονται α) στη μάθηση και την εκπαίδευση, β) σε συμπεριφορές και αντιδράσεις, και γ) στη διευκόλυνση.

2.2.1. Μάθηση και εκπαίδευση

Μέσα και πίσω από όλες τις θεωρίες της βιωματικής εκπαίδευσης βρίσκεται το έργο και οι απόψεις του Dewey, που τονίζει την πρωταρχική σημασία της εμπειρίας στη μάθηση και την εκπαίδευση. Η μελέτη και η κατανόηση αυτού του έργου είναι το πρώτο βήμα για την κατανόηση της βιωματικής εκπαίδευσης. Παράλληλα, θα γνωρίσουμε βασικά μοντέλα που ερμηνεύουν και επεξηγούν τη λειτουργία της μάθησης, επώνυμους παιδαγωγούς που άλλαξαν με το έργο τους την εκπαίδευση.

2.2.1.1. Συνέχεια και αλληλεπίδραση της εμπειρίας (John Dewey)

Ο Dewey²⁹ θεωρείται από πολλούς ο πατέρας της βιωματικής μάθησης και ο άνθρωπος που άλλαξε την εκπαίδευση των ΗΠΑ. Η εργασία του έφερε στο σχολείο το φιλελεύθερο και αντιπαραταχικό χαρακτήρα, την έμφαση στον πειραματισμό, την ευελιξία στα προγράμματα, και τη σημασία που δίνεται στο ενδιαφέρον των μαθητών.

Θεωρούσε το σχολείο «ένα χώρο κοινοτικής ζωής που στοχεύει στη μάθηση» και τόνιζε ότι «η εκπαίδευση είναι Η ζωή, και όχι προετοιμασία για μια μελλοντική ζωή». Το 1896 ίδρυσε και διηύθυνε το περίφημο «Εργαστηριακό Σχολείο» (laboratory school) στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου, που έδινε έμφαση στη μάθηση μέσω του πειράματος. Μια άλλη σημαντική άποψη του Dewey αφορούσε το ρόλο του δασκάλου. Οπαδός της δημοκρατικής εκπαίδευσης, πίστευε ότι ο δάσκαλος πρέπει να μετατραπεί σε «ένα μέλος της κοινότητας», με ειδικό ρόλο στην επιλογή των καταστάσεων που θα επιδράσουν στους μαθητές, να θεωρεί το μάθημα ως ένα ενιαίο σύνολο και να σταματήσει να το χωρίζει σε «επιμέρους μαθήματα». Θεωρούσε το χωρισμό «παράγωγο της επιστήμης και όχι της παιδικής εμπειρίας, γιατί το παιδί δεν έχει συνείδηση των συνόρων μεταξύ επιστημονικών πεδίων»³⁰.

---

²⁹ Dewey, J. (1938/1997), *Experience and education*. Macmillan και www.infed.org/thinkers/et-dewey.htm

³⁰ www.aegean.gr/ee/studies_enved_2_text.htm

Παρατήρησε τα προβλήματα τόσο της παραδοσιακής (δασκαλοκεντρικής) όσο και της προοδευτικής (φιλελεύθερης μαθητοκεντρικής) εκπαίδευσης, και διατύπωσε μια θεωρεία για την εμπειρία, που στηρίζεται σε δύο βασικές αρχές:

- **Συνέχεια (continuity).** Η εμπειρία του παρόντος είναι μοναδική για κάθε άνθρωπο. Επηρεάζεται βαθιά από τις προηγούμενες εμπειρίες του και θα επηρεάσει όλες τις μελλοντικές. Ο αποτελεσματικός δάσκαλος κατανοεί ότι κάθε άτομο και ομάδα «κουβαλάει» ένα μεγάλο φορτίο από εμπειρίες.
- **Αλληλεπίδραση (interaction).** Η εκπαιδευτική εμπειρία του μαθητή – το σχόλιο και το συμπέρασμα που θα εξαχθεί από το γεγονός – θα προκύψει από την αλληλεπίδραση του παρελθόντος με το παρόν. Είναι ευθύνη του δασκάλου να κατανοήσει τη δυναμική της αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε παρελθόν, παρόν και μέλλον, ώστε να μπορέσει να διευκολύνει τις εκπαιδευτικές εμπειρίες που θα προσφέρουν το μέγιστο όφελος στο μαθητή, στο παρόν και στο μέλλον.

Ο Dewey τονίζει ότι πρέπει πρώτα να κατανοήσουμε πώς δημιουργείται η εμπειρία, για να μπορέσουμε να σχεδιάσουμε και να υλοποιήσουμε εκπαιδευτικά προγράμματα που θα ωφελήσουν τα άτομα στο παρόν και το μέλλον.

2.2.1.2. Εμπειρική μάθηση και εμπειρική εκπαίδευση (Carl Rogers)

Ο Carl Rogers³¹ διακρίνει δύο είδη μάθησης: τη γνωστική (cognitive) και την εμπειρική. Η πρώτη (χωρίς ιδιαίτερη σημασία) αφορά την ακαδημαϊκή γνώση, ενώ η δεύτερη (πολύ σημαντική) την εφαρμοσμένη γνώση. Ως σημείο διαφοροποίησης, αναφέρει την ανταπόκριση της εμπειρικής μάθησης στις ανάγκες και τις επιθυμίες του μαθητή. Η εμπειρική μάθηση έχει συγκεκριμένα βασικά χαρακτηριστικά: οφείλεται στην προσωπική απόφαση του μαθητή να εμπλακεί και να συμμετέχει στη μάθηση. Η προσωπική απόφαση δημιουργεί διάθεση για αξιολόγηση από τον ίδιο το μαθητή, με άμεση συνέπεια την έντονη και αποτελεσματική μάθηση.

Η εμπειρική μάθηση (μάθηση μέσα από την εμπειρία), είναι ο φυσικός τρόπος μάθησης³². Περιλαμβάνει δύο τρόπους μάθησης:

- **Εμπειρική μάθηση από δική μας δράση:** είναι μάθηση που οφείλεται στην άμεση συμμετοχή μας στα γεγονότα της καθημερινής ζωής. Είναι ανεπίσημη και οφείλεται στο στοχασμό που κάνουμε πάνω στα γεγονότα της καθημερινής μας ζωής. Είναι ο τρόπος που μαθαίνει ο περισσότερος κόσμος.

---

³¹ Rogers, C.R. (1969). *Freedom to learn*. Columbus, OH: Merrill και www.infed.org/thinkers/et-rogers.htm

³² Προσαρμογή από κείμενο στο www.infed.org/biblio/b-explrn.htm.

- Εμπειρική μάθηση από δράσεις τρίτων: η μάθηση οφείλεται στο βιωματικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα και τις ενέργειες του διευκολυντή, ο οποίος ξεκινάει με το δεδομένο ότι η εμπειρία κάθε συμμετέχοντος είναι υποκειμενική. Ο στόχος του διευκολυντή είναι να βοηθήσει, να οργανώσει και να διευκολύνει την πρόσβαση σε εμπειρίες που βοηθούν την εκδήλωση της μάθησης.

Η εμπειρική μάθηση είναι ισοδύναμη με την προσωπική αλλαγή και ανάπτυξη. Ο Rogers θεωρεί ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν φυσική κλίση για μάθηση και επιθυμία για αλλαγή και ο ρόλος του δασκάλου είναι να διευκολύνει αυτή τη μάθηση, με τους εξής τρόπους:

- Δημιουργεί θετικό κλίμα για μάθηση.
- Διευκρινίζει τους μαθησιακούς στόχους των μαθητών.
- Οργανώνει και τους προσφέρει κατάλληλες πηγές μάθησης.
- Εξισορροπεί προσεκτικά τα συναισθηματικά και διανοητικά στοιχεία της μάθησης.
- Μοιράζεται σκέψεις και συναισθήματα με τους μαθητές, χωρίς τάση για κυριαρχία.

Τονίζει ότι η μάθηση διευκολύνεται όταν:

- ο μαθητής συμμετέχει συνολικά στη μαθησιακή διαδικασία και ασκεί έλεγχο στη φύση και την κατεύθυνσή της.
- βασιίζεται στην απευθείας αντιμετώπιση πρακτικών, ερευνητικών, προσωπικών και κοινωνικών προβλημάτων.
- η αξιολόγηση της προόδου βασιίζεται στην αυτοαξιολόγηση των μαθητών.

Το έργο του Rogers συνοψίζεται στις εξής αρχές:

- Η μάθηση ενισχύεται όταν το θέμα της ενδιαφέρει το μαθητή.
- Η μάθηση επιτυγχάνεται πιο γρήγορα όταν δεν πιέζεται και δεν απειλείται η προσωπικότητα του μαθητή.
- Η μάθηση που πιέζει το μαθητή γιατί απαιτεί έντονες αλλαγές στις στάσεις και συμπεριφορές του γίνεται πιο εύκολα σε ένα φιλικό περιβάλλον.

Η αυτοπαρακινούμενη μάθηση είναι πιο βαθιά και διαρκής.

***Ο μέτριος δάσκαλος μιλάει,
ο καλός δάσκαλος εξηγεί,
ο ανώτερος δάσκαλος δείχνει,
ο μεγάλος δάσκαλος εμπνέει.***

William A. Ward

Ένα γεγονός (ή μια πληροφορία) από μόνο του, δεν προκαλεί μάθηση. Για να το επεξεργαστούμε και να παραγάγουμε εμπειρία (μάθηση που μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε στο μέλλον), χρειάζεται να συμμετέχουμε σε μια ολοκληρωμένη εμπειρική (βιωματική) εκπαίδευση.

Η εμπειρική εκπαίδευση, σε αντίθεση με την κλασική εκπαίδευση μέσα στην αίθουσα (που στηρίζεται σε ειδικούς οι οποίοι ακολουθούν αυστηρά καθορισμένες και δομημένες μεθόδους μέσα από βιβλία και διαλέξεις), οργανώνεται και λειτουργεί μέσα σε ένα ζωντανό κοινωνικό περιβάλλον και προωθεί την παρατηρητικότητα των συμμετεχόντων, τη συλλογή δεδομένων, και την ανακάλυψη που οδηγεί σε συνεχή ανάλυση, επίλυση προβλημάτων, και μάθηση.

Στην εμπειρική εκπαίδευση, οι συμμετέχοντες (προ)καλούνται να εξετάζουν τα συναισθήματα και τις αξίες τους ώστε να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις και να λύσουν τα προβλήματα. Ακολουθούν επαγωγική λογική, παίρνουν ένα συγκεκριμένο θέμα ή πρόβλημα και κατανοούν την ευρεία εφαρμογή του. Αντίθετα, στην αίθουσα χρησιμοποιούν συμπερασματική λογική για να περιορίσουν το πρόβλημα από το γενικό στο ειδικό, με αποτέλεσμα να χάνεται η συνάφεια μάθησης και πραγματικότητας.

Η ολοκληρωμένη εμπειρική εκπαίδευση ασχολείται σοβαρά με την αποσαφήνιση των στόχων του προγράμματος αλλά και με τον καθορισμό των στόχων των συμμετεχόντων, τη συνεχή παρακολούθηση, υποστήριξη και αυτοαξιολόγηση των συμμετεχόντων. Βασίζεται στις εξής αρχές:

- Ενεργητική συμμετοχή των μαθητών. Οι μαθητές εμπλέκονται ενεργητικά στη μαθησιακή διαδικασία, σε αντίθεση με την παραδοσιακή διδασκαλία. Η επίσκεψη σε ένα ζωολογικό κήπο προσφέρει εμπειρική μάθηση, σε αντίθεση με τη μάθηση μέσω μιας ομιλίας για τα ζώα μέσα στην τάξη. Από παιδαγωγική άποψη, η βασική διαφορά βρίσκεται στη στάση του δασκάλου, ο οποίος θα προτιμήσει την εμπειρική μάθηση από την αφηρημένη γνώση.
- Αναγνώριση και εκτίμηση της εμπειρίας των μαθητών. Ο εκπαιδευτής βασίζεται στην παραδοχή ότι ο μαθησιακός στόχος μπορεί να επιτευχθεί πιο αποτελεσματικά όταν δίνει τη δυνατότητα στην εμπειρία των συμμετεχόντων να επηρεάσει τη διαδικασία μάθησης. Επίσης, γνωρίζει ότι μόνον η εμπειρία δεν είναι απαραίτητα καλή για τη μάθηση. Για τον λόγο αυτόν, προσπαθεί να δημιουργήσει το περιβάλλον που θα ενισχύσει και θα υποστηρίξει τη μάθηση.
- Ποικιλία τρόπων και προσεγγίσεων. Η εμπειρική εκπαίδευση εφαρμόζεται ευρύτατα σε ένα ευρύ πεδίο θεμάτων και μέσων (Ενότητα 1.3). Πολλές εκπαιδευτικές προσεγγίσεις έχουν ως στόχο την εμπειρική μάθηση, παρόλο που δε θα τις χαρακτηρίζαμε δραστηριότητες εμπειρικής μάθησης (εκδρομές, γυμναστική, θέατρο, καλές τέχνες, μουσική).

Κάθε γεγονός δε δημιουργεί απαραίτητα εμπειρία και μάθηση. Υπάρχουν φάσεις με αδράνεια, αλλά και φάσεις με συνεχή πρόοδο ή στιγμές κορύφωσης. Οι στιγμές αυτές χαράζονται στη μνήμη μας. Θυμόμαστε σε όλη μας τη ζωή σημαντικές στιγμές που την καθόρισαν: το πρώτο μας ραντεβού, κάποιες εξετάσεις, μια συνάντηση για πρόσληψη, κ.ά. Ακριβώς πριν από τη σημαντική στιγμή, βρισκόμαστε στο μάτι του κυκλώνα έχοντας βιώσει έντονες καλές και κακές στιγμές, όταν ξαφνικά νιώθουμε αγνή περιέργεια, αυτοπεποίθηση και αναπτύσσουμε μια νέα κατανόηση για την πραγματικότητα. Τότε λέμε ότι έχουμε μια στιγμή μάθησης (teachable moment).

Η στιγμή μάθησης δεν είναι απαραίτητα ευχάριστη. Μπορεί να είναι ιδιαίτερα δύσκολη και προκλητική και αν, δεν την αντιμετωπίσουμε δυναμικά αφήνοντας πίσω μας το γνωστό μας έδαφος, η δυναμική της μπορεί να χαθεί ή να την εκλάβουμε ως σύμπτωση και κακή τύχη. Καθένας που αναγνωρίζει και εκμεταλλεύεται την ευκαιρία μπορεί να προκαλέσει στιγμές μάθησης στον εργασιακό χώρο, τον ελεύθερο χρόνο ή το σπίτι, σαν επίσημος σύμβουλος και εκπαιδευτής, σαν καλοπροαίρετος φίλος, ή σαν χαρισματικός μέντορας. Ειδικά στη βιωματική εκπαίδευση, ο διευκολυντής δίνει μεγάλη αξία στη στιγμή μάθησης και κάνει ό,τι μπορεί για να τη δημιουργήσει και να την εκμεταλλευθεί.

Η στιγμή μάθησης δημιουργείται συνήθως με μια απλή ερώτηση. Η εξέλιξη της ερώτησης σε στιγμή μάθησης δεν εξαρτάται μόνον από την απάντηση του διευκολυντή, αλλά και από τη συμπεριφορά του. Ακόμη και αν δεν μπορεί, ή δεν πρέπει να απαντήσει, η ευελιξία στην απάντηση και ο σεβασμός προς τον ερωτώντα, η παρακίνηση που θα προσφέρει, και η βοήθεια που θα δώσει στον ερωτώντα για να αναζητήσει μόνος του τις κατάλληλες πηγές για την απάντηση θα οδηγήσουν στο μέλλον στη δημιουργία στιγμών μάθησης.

2.2.1.3. Ο εμπειρικός μαθησιακός κύκλος (David Kolb)

Ο εμπειρικός μαθησιακός κύκλος (E.M.K.) αποτελεί το πιο σημαντικό θεωρητικό υπόβαθρο για την κατανόηση της διαδικασίας μάθησης στη βιωματική εκπαίδευση. Η μάθηση βασίζεται στην υποκειμενική εμπειρία του μαθητή και σε μια σειρά από επαναλαμβανόμενες διαδικασίες. Ανάλογα με το μοντέλο, υπάρχουν από ένα μέχρι και έξι στάδια που οδηγούν στη μάθηση. Αν και ο όρος «εμπειρικός μαθησιακός κύκλος» συνήθως αναφέρεται στη διαδικασία 4 σταδίων του Kolb, υπάρχουν πολλά μοντέλα.

Η υποκειμενικότητα της εμπειρίας εξηγεί γιατί ορισμένοι άνθρωποι αντιδρούν τόσο αρνητικά σε προγράμματα εκπαίδευσης. Πρέπει να δίνουμε σημασία στις ιδιαιτερότητες κάθε μαθητή (υπόβαθρο, προσωπικότητα, μαθησιακές προτιμήσεις, κλπ.) και να προσφέρουμε μαθησιακές εμπειρίες που θα επηρεάσουν θετικά τις μελλοντικές εμπειρίες κάθε ατόμου. Αυτό δε σημαίνει ότι πρέπει να περάσουμε στο αντίθετο άκρο, και να υιοθετήσουμε μια εντελώς ελεύθερη και αδόμητη προσέγγιση, η οποία σύμφωνα με πολλούς έχει δοκιμαστεί και αποτύ-

χει³³. Μπορούμε να επιλέξουμε ανάμεσα σε τρεις προσεγγίσεις, ανάλογα με την ελευθερία και την καθοδήγηση που χρειάζεται ο μαθητής:

- Ελεύθερη εκπαίδευση: καθοδηγούμενη από το μαθητή, προσανατολισμένη στην πρακτικότητα.
- Ημιδομημένη εκπαίδευση: οι εμπειρίες καθοδηγούνται κατά ένα μέρος μέσα από δομημένο σχεδιασμό και διαδικασία σχολιασμού.
- Παραδοσιακή εκπαίδευση: δομημένη, προσανατολισμένη στη γνώση.

Κάθε Ε.Μ.Κ. προσφέρει ημιδομημένη προσέγγιση. Ο μαθητής έχει σχετική ελευθερία να προχωρήσει όπως θέλει, αλλά ο εκπαιδευτής συνεισφέρει με δομή, καθώς εμπλέκει κάποια μορφή σχεδιασμού και στοχασμού. Ο χρόνος που αφιερώνεται σε κάθε στάδιο του κύκλου μπορεί είναι από ελάχιστα λεπτά μέχρι και ολόκληρες ημέρες.

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε 9 μοντέλα που περιλαμβάνουν από 1 έως 6 στάδια.

Μοντέλο 1 σταδίου: υποστηρίζει ότι μόνον η εμπειρία είναι αρκετή για τη μάθηση. Σε πολλές περιπτώσεις αυτό ισχύει. Οι ρίζες αυτού του μοντέλου βρίσκονται στο έργο του Κομφούκιου, που το 450 π.Χ. δήλωνε:

***Ακούω και ξεχνάω,
βλέπω και θυμάμαι,
κάνω και καταλαβαίνω!***

Στόχος της εκπαίδευσης σύμφωνα με αυτή την άποψη είναι η δόμηση και η οργάνωση μαθησιακών δραστηριοτήτων οι οποίες προσφέρουν εμπειρίες που διευκολύνουν από μόνες τους (αυτόματα) τη μάθηση.

Μοντέλο 2 σταδίων: υποστηρίζει ότι η εμπειρία που ακολουθείται από περιόδους στοχασμού είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος να δομήσουμε και να διευκολύνουμε την εμπειρική εκπαίδευση.

Μοντέλα 3 σταδίων: υπάρχουν τουλάχιστον 2 μοντέλα με τρία στάδια.

Το απλούστερο προτείνει το τρίπτυχο «εμπειρία, στοχασμός, σχεδιασμός» και υποστηρίζει ότι μετά την εμπειρία και το στοχασμό είναι χρήσιμο να αναπτύξουμε ένα σχέδιο για μελλοντικές εμπειρίες.

Το δεύτερο μοντέλο βασίζεται πιο άμεσα στη θεωρία του Dewey και περιλαμβάνει τα παρακάτω στάδια: (1) παρατήρηση των συνθηκών που επικρατούν, (2) γνώση που αποκτάται με ανασύνθεση (των υπαρχόντων ιδεών) και (3) κρί-

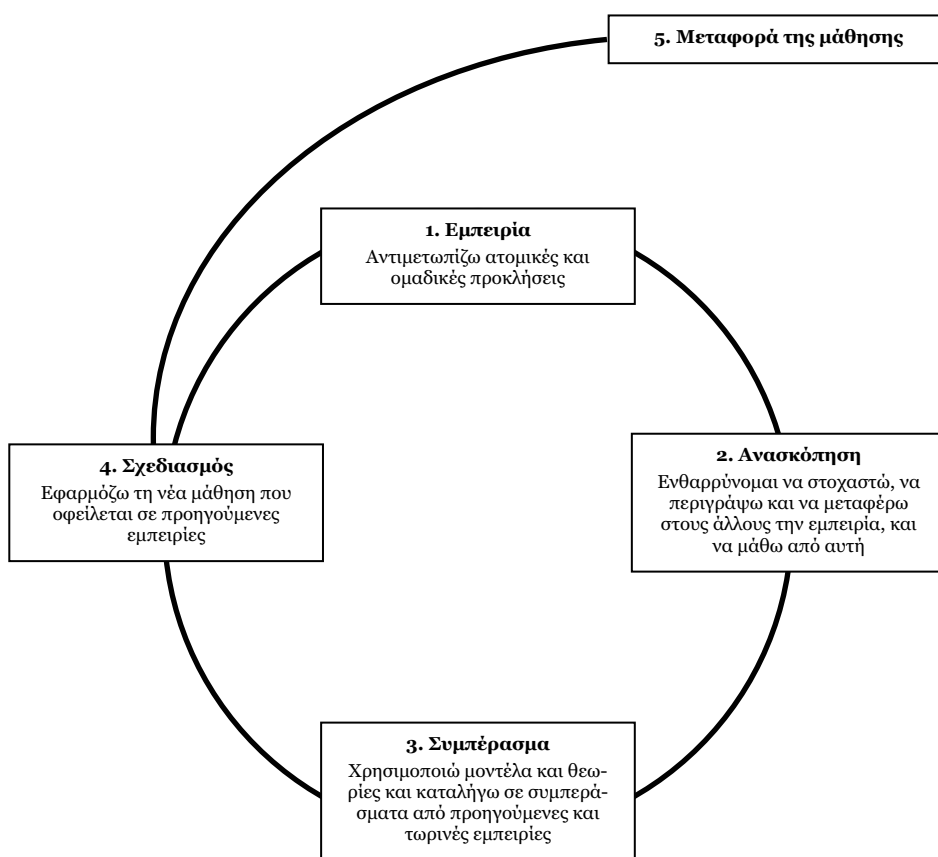
---

³³ A. S. Neill's «Summerhill».

ση που συνθέτει ό,τι έχει παρατηρηθεί και ανασυντεθεί ώστε να αξιολογηθεί η σημασία του.

Μοντέλο 4 σταδίων. Ο Kolb βασίστηκε στη θεωρία του Dewey και πρότεινε τον Εμπειρικό Μαθησιακό Κύκλο³⁴ 4 σταδίων:

Ο μαθητής ξεκινάει με Συγκεκριμένη Εμπειρία, προχωρεί σε Στοχαστική Παρατήρηση, μετά τη μορφοποιεί σε Αφηρημένη Γενική Ιδέα, και τελικά πραγματοποιεί Ενεργητικό Πειραματισμό για να δοκιμάσει την ορθότητα των νέων αρχών.

Σχήμα 2

Αν και αποδόθηκαν στον Kolb, τα στάδια της εμπειρίας αρχικά εμφανίζονται στο έργο τού Kurt Lewin. Ο Kolb προσπάθησε να συνθέσει τη θεωρία του

³⁴ Kolb, D.A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development* και <http://www.learningfromexperience.com>

Dewey για τη συνέχεια της εμπειρίας (ενότητα 2.2.1.1.) και τη θεωρία του πεδίου του Kurt Lewin³⁵ (ενότητα 2.2.2.5.). Αν και το μοντέλο του Kolb είναι το πιο διαδεδομένο, υπάρχουν και άλλα μοντέλα με 4 στάδια, που παρουσιάζονται συνοπτικά κατά χρονολογική σειρά στον Πίνακα 1³⁶.

		Ενεργώ (doing)	Στοχάζομαι (reflecting)	Σκέπτομαι (thinking)	Σχεδιάζω (planning)
Dewey	1930	Ωθηση (impulse)	Παρατήρηση (observation)	Γνώση (knowledge)	Απόφαση (judgment)
Kolb	1971	Συγκεκριμένη Εμπειρία (Concrete experience)	Στοχαστική Παρατήρηση (Reflective observation)	Αφηρημένη Γενική Ιδέα (Abstract conceptualization)	Ενεργητικός Πειραματισμός (Active experimentation)
Boydell ³⁷	1976	Πρόβλημα (Problem situation)	Αντιλήψεις από την κατάσταση (Perceptions from situation)	Ταξινόμηση, εξα- γωγή νοήματος (Sorting things out, making sense)	Σχέδιο δράσης (Action plan)
Juch ³⁸	1981	Ενεργώ (doing)	Αισθάνομαι (sensing)	Σκέπτομαι (thinking)	Προετοιμάζω (addressing)
Gibbs ³⁹	1988	Εμπειρία (experience)	Στοχασμός (reflection)	Γενίκευση ιδέας (conceptualization)	Πειραματισμός (experimentation)
Honey και Mumford ⁴⁰	1989	Έχω μια εμπει- ρία (Having an experience)	Σχολιάζω την εμπειρία (Reviewing the experience)	Συμπεραίνω από την εμπειρία (Concluding from the experience)	Σχεδιάζω την επόμενη εμπειρία (Planning the next experience)
Dennison και Kirk	1990	Ενεργώ (do)	Σχολιάζω (review)	Μαθαίνω (learn)	Εφαρμόζω (apply)
Handy ⁴¹	1990	Δοκιμή (test)	Στοχασμός (reflection)	Ερώτηση (question)	Θεωρία (theory)

Πίνακας 1

³⁵ <http://www.infed.org/thinkers/et-lewin.htm>

³⁶ Lowe, D και Skitmore, M. (1994). «Experiential learning in cost estimating». Construction management and economics, 12 σελ. 423-431.

³⁷ Boydell, T. (1976). «Experiential learning». Manchester Monographs, Manchester.

³⁸ Juch, B. (1981). «Personal Development – Theory and practice in management training». John Wiley και Sons, Maidenhead.

³⁹ Gibbs, G. (1988). «Learning by doing – a guide to teaching and learning methods». FEU.

⁴⁰ Honey, P. and Mumford, A. (1989a). «Trials and tribulations». Education Gurdian, 19 December.

⁴¹ Handy, C. B. (1990). «The age of unreason». Arrow Books, London.

Μοντέλα 5 σταδίων. Τα πιο γνωστά μοντέλα είναι:

Pfeiffer και Jones ⁴²	1975	βίωση (experien- cing)	κοινοποίηση (publishing)	επεξεργασία (processing)	γενίκευση (generalizing)	εφαρμογή (applying)
Joplin ⁴³	1981	εστίαση (focus)	δράση (action)	υποστήριξη (support)	ανατροφο- δότηση (feedback)	σχολιασμός (debriefing)
Kelly ⁴⁴	1995	συνάντηση (encounter)	απόρριψη (disconfirma- tion)	αναθεώρηση (revision)	πρόβλεψη (anticipation)	επένδυση (investment)

Πίνακας 2

Μοντέλο 6 σταδίων. Οι Priest και Gass⁴⁵ προτείνουν το ονομαζόμενο «υπό-δειγμα της βιωματικής μάθησης και κρίσης» (the experiential learning and judgment paradigm) που περιλαμβάνει τα ακόλουθα στάδια:

- βίωση (experience)
- παρότρυνση για στοχασμό (induce)
- γενίκευση (generalize)
- συμπέρασμα (deduce)
- εφαρμογή (apply)
- αξιολόγηση (evaluate).

Η χρήση ενός μοντέλου, ανεξάρτητα από ποιο θα διαλέξουμε να χρησιμοποιήσουμε, εξασφαλίζει ότι κατανοούμε τα στάδια της διαδικασίας και δίνουμε έμφαση σε καθένα, χρησιμοποιώντας ερωτήσεις που ενθαρρύνουν το στοχασμό και δοκιμάζουν την ορθότητα των ιδεών.

Κάθε φορά που συμμετέχουμε σε μια εκπαιδευτική διαδικασία, περνούμε από όλα τα στάδια του κύκλου. Ωστόσο, καθώς δε μαθαίνουμε με τον ίδιο τρόπο,

⁴² Pfeiffer, W. και Jones, J. E. (1975). «A handbook of structured experiences for human relations training». Vols 1-5, Univercity Associates, La Jolla, CA.

⁴³ Joplin, L. (1981). «On defining experiential education». Journal of Experiential Education, 4 (1), 17-20

⁴⁴ Kelly, G. A. (1995). «Theory of personality: the psychology of personal constructs». W. W. Norton, Νέα Υόρκη.

⁴⁵ Priest S. και Gass M., (1997). «Effective Leadership in Adventure Programming». Champaign, IL, Human Kinetics.

δεν ξεκινούμε από το ίδιο στάδιο. Κάθε στάδιο δεν έχει την ίδια διάρκεια και σημασία για όλους⁴⁶. Ακόμα, δεν είναι πάντα εύκολο να προσδιορίσουμε με ακρίβεια σε ποιο στάδιο βρισκόμαστε γιατί δεν υπάρχουν σαφή όρια μεταξύ τους⁴⁷.

Ο Ε.Μ.Κ. έχει και τα αδύνατα σημεία του. Η μαθησιακή διαδικασία του στοχασμού δέχεται ότι η γνώση παράγεται από το στοχαζόμενο μυαλό ως αποτέλεσμα της εμπειρίας. Αγνοεί την πιθανότητα να είναι η γνώση αποτέλεσμα μιας κοινωνικής διαδικασίας, καθώς και το γεγονός ότι εμπειρία και γνώση έχουν σχέση αλληλεξάρτησης: η εμπειρία προϋποθέτει τη γνώση αλλά και εξαρτάται από αυτή⁴⁸.

2.2.1.4. Διαδικασία μάθησης

Το μοντέλο της συνειδητής μάθησης (conscious competence learning model), παρουσιάζει τη διαδικασία που ακολουθούμε κάθε φορά που προσπαθούμε να αποκτήσουμε (να μάθουμε) μια νέα δεξιότητα (συμπεριφορά, ικανότητα, ή τεχνική). Το μοντέλο μάς υπενθυμίζει ότι μαθαίνουμε και, κατά συνέπεια, εκπαιδεύουμε τους άλλους, σε φάσεις: ξεκινούμε από την ασυνείδητη άγνοια (1^η φάση) και φτάνουμε στην ασυνείδητη γνώση (4^η φάση). Πριν αρχίσουμε την εκπαίδευση, πρέπει υποχρεωτικά να περάσουμε και από τη 2^η φάση (συνειδητή άγνοια). Μετά την εκπαίδευση, περνούμε αναγκαστικά και στην 3^η φάση (συνειδητή γνώση).

Ένα από τα κλασικά λάθη που κάνουμε ως εκπαιδευτές είναι να νομίζουμε ότι οι μαθητές βρίσκονται στη 2^η φάση και έχουν συνειδητοποιήσει την ανικανότητά τους και τα οφέλη από την κάλυψή της. Προσπαθούμε να φτάσουμε στην 3^η φάση ενώ αυτοί βρίσκονται ακόμα στην 1^η. Αν δεν κατανοήσουν την ανικανότητά τους, οι μαθητές απλώς δε βλέπουν το λόγο για μάθηση, και κάθε εκπαιδευτική προσπάθεια αποτυγχάνει. Γι' αυτό είναι σημαντικό να τους βοηθήσουμε να κάνουν μια ρεαλιστική αυτοαξιολόγηση. Η αυτοαξιολόγηση, μαζί με την παρουσίαση των ωφελειών που θα προκύψουν από τη μάθηση, δημιουργεί το ισχυρό κίνητρο για μάθηση.

---

⁴⁶ Tracey Dickson (Σεπτ. 2000): The archives of the outdoor research discussion group at: www.jiscmail.ac.uk/lists/outres.html

⁴⁷ Holman, D, Pavlica, K και Thorpe, R (1997) Rethinking Kolb's theory of experiential learning in management education, *Management Learning*, Sage, London.

⁴⁸ Michelson, E. (1996). *Usual suspects: experience, reflection, and the (en)gendering of knowledge*. International Journal of Lifelong Education, 15 (6), 438-454.